

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНІХ ЧАСІВ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

УДК 903.5(477.83+477.86)«673»

М.М. Войтович

ГРУНТОВІ ПОХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ШНУРОВОЇ КЕРАМІКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ

У статті проаналізовано ґрунтові поховання культури шнурової кераміки у Верхньому Придністер'ї, які є рідкісними серед фунеральних пам'яток цієї культури у регіоні; більшість з них представлена курганными захороненнями. На сьогодні до ґрунтових поховань належать п'ять досліджених захоронень у Сідому, Березці, Дем'янові та Бовшеві. Поховання здійснювались в ямах овальної або прямокутної форми. У Бовшеві та Дем'янові контури ям не простежені. На дні ям лежали скорчені скелети на лівому чи правому боці без чіткої орієнтації за сторонами світу. У Сідому слідів скелета не простежено. У всіх похованнях виявлено супровідний інвентар, який складався переважно із глиняного посуду, рідше – з крем'яних знарядь. У похованні 1 в Березці збереглися кістяні підвіски. Також досліджено супровідний матеріал захоронень та наведено аналогії серед речових комплексів синхронних груп і культур.

Ключові слова: культура шнурової кераміки, ґрунтові поховання, кераміка, крем'яні знаряддя, кістяні вироби.

Ґрунтові поховання культури шнурової кераміки (далі – КШК) на території України складають незначну частину поховальних пам'яток, більшість з яких представлена курганными захороненнями. На сьогодні немає жодної цілісної наукової розвідки з розгорнутою характеристикою усіх досліджених ґрунтових поховань КШК. А єдина праця, у якій проаналізовано та узагальнено відомі на той час пам'ятки, вийшла друком у першій половині 1970-х рр. [14]. Проте від цього часу кількість відкритих ґрунтових поховань збільшилась від двох до п'яти. Це значно розширило джерельну базу, а відтак виникла потреба окремого дослідження. Ці захоронення представлені по одному похованню в Сідому, Бовшеві та Дем'янові і двома похованнями у Березці [3, арк. 32; 5, арк. 26; 8, с. 8, 9; 11, арк. 66–67; 14, с. 32; 15, арк. 52, 57; 18, с. 192; 34, с. 8]. Тому мета цієї роботи – висвітлити та проаналізувати ґрунтові поховання КШК на території українського Прикарпаття.

Перше ґрунтове поховання КШК у регіоні відкрив у 1962 р. В. Баран під час досліджень багаточарової пам'ятки у с. Дем'янів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. [3, арк. 32]. Подібне захоронення дослідник виявив в ур. Сулива неподалік с. Бовшева Галицького р-ну Івано-Франківської обл. [2, арк. 23–24; 4, арк. 39–41; 5, арк. 26]. Два ґрунтові поховання зафіксував у 1981 р. В. Цигилик під час досліджень поселення ранньослов'янського часу неподалік с. Березець Городоцького р-ну Львівської обл. [16, арк. 22–24]. Остання фунеральна пам'ятка відкрита у 1996 р. у результаті досліджень Українсько-польської археологічної експедиції в околиці с. Сіде Самбірського р-ну Львівської обл. Роботи здійснювались на поселенні та курганному могильнику КШК [17, арк. 5; 34, с. 8].

Поховання 1 у Березці видовжено-овальної форми, ви-

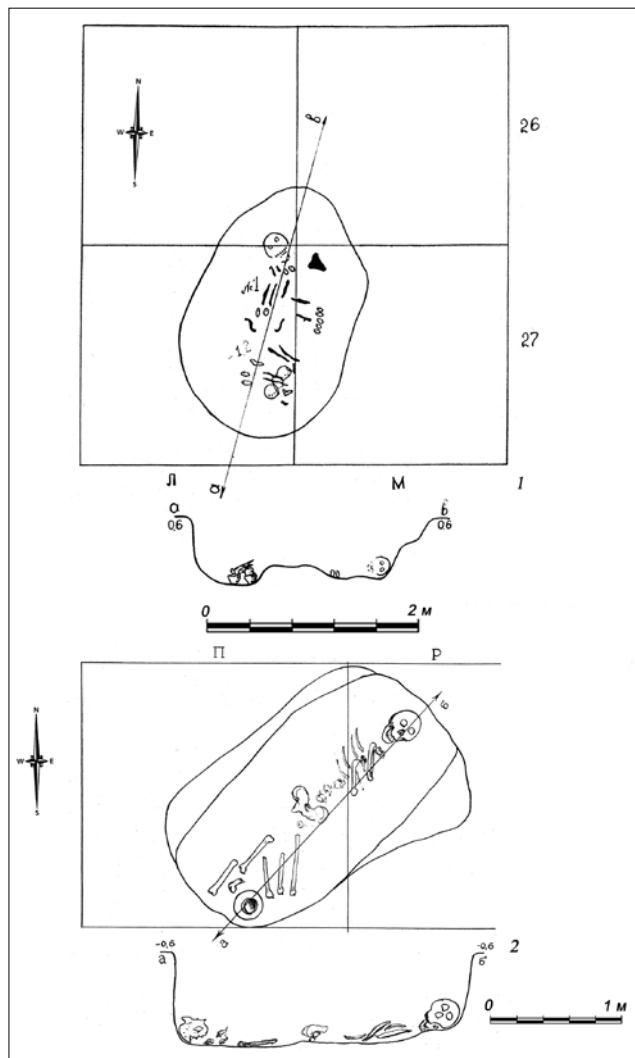

Рис. 1. Березець. План ґрунтових поховань: 1 – поховання 1; 2 – поховання 2 (за: 23, 3:А; 4:А)

тягнуте з північного сходу на південний захід, розмірами 1,8 × 2,2 м. Стінки злегка пологі, дно нерівне, завглибшки 1,2 м від сучасної поверхні (рис. 1:1). Заповнення однорідне, складалось із глини з домішкою чорнозему. На дні поховальної ями виявлено погано збережений кістяк дорослої людини з підігнутими ногами на лівому боці, головою на північ. Біля шиї та рук скелета зафіксовано кістяні підвіски (рис. 5:6), на кістках ніг – два крем'яні вироби (рис. 5:2, 3), а в ногах покійника знайдено три глиняні посудини (рис. 4:1–3) [7, с. 94–95, рис. 1; 16, арк. 22]. До складу поховального посуду входили одна амфора та два кубки. Корпус амфори сильно випуклий, плавно переходить у високі лійчасто розхилені вінця (рис. 4:3). Під шийкою розміщені два невеликі стрічкові вушка. Денце амфор плоске, злегка виділене [16, арк. 23–24, табл. 7].

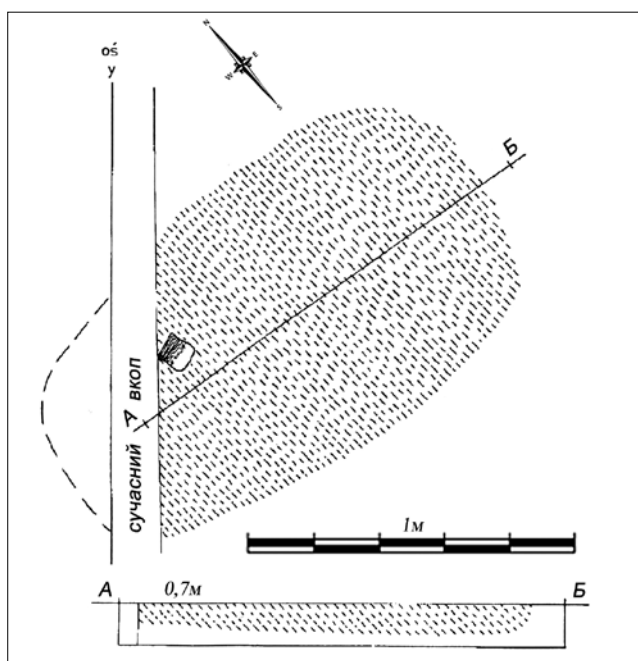

Рис. 2. Сіде. План ґрунтового поховання (за: 34, гус. 12)

Поховання 2, як і поховання 1 з Березця, також овальної форми розмірами $1,8 \times 2,0$ м, завглибшки 1,25 м від сучасної поверхні (рис. 1:2). Під однорідним заповненням, яке складалось із глини з вмістом чорнозему, виявлено скелет, що лежав у скорченій позі на лівому боці головою на північний схід. Стан скелета через несприятливі умови зберігання незадовільний. Під кістками ніг знайдено крем'яну пластину, основа якої вкрита ретушшю (рис. 5:1). Зі східної сторони від ніг на дні могили, як дар померлому, покладено невелику глиняну амфору із двома маленькими вушками, розміщеними на основі плічок (рис. 4:7) [16, арк. 23–24].

Досліджена у Сідому поховальна яма мала прямокутну форму із заокругленими кутами довжиною 1,8 м та шириною 0,9 м і була вкопана у материк на 0,1 м. Вона орієнтована довшою стороною по лінії захід–схід (рис. 2). Слідів скелета не виявлено, але у західній частині поховання лежав на рівному дні невеликий глиняний кубок (рис. 4:5), вінця якого спрямовані на північ. Посудинка мішкоподібної форми із злегка розхиленими назовні вінцями. Зовнішня поверхня легко заглажена, сіро-коричневого кольору, натомість внутрішня та злам – темно-сірого. Денце у придонній частині заокруглене, без слідів стирання. Керамічна маса посудини із вмістом незначної кількості мінеральних домішок. Зовнішня поверхня кубка орнаментована горизонтальними смугами відбитків шнура, нижче яких спускаються потріпні фестони [10, с. 48, рис. 7; 18, с. 192, рис. 4; 33, fig. 7:В; 34, с. 22, гус. 13].

У Бовшеві не вдалось простежити слідів поховальної ями. Однак добре збережений кістяк лежав на правому боці на глибині 0,35–0,42 м від сучасної поверхні ґрунту, головою орієнтований на південний захід (рис. 3). Ноги підігнуті, руки складені вінцем на грудях, але частина

кісток не збереглась (фрагмент верхньої щелепи, більшість ребер, фаланги пальців ніг та основна частина фалангів пальців рук). Біля голови, за потилицею, лежав кубок і кістяне долото, біля ніг – амфора з чотирма вушками, орнаментована заглибленими вертикальними лініями з ялинковим мотивом (рис. 4:8). Верх амфори виявлений на глибині 0,31 м від рівня сучасної поверхні [4, арк. 39–41; 5, арк. 26, рис. 11; 6, рис. 11, 12]. Тамтешній кубок орнаментований заглибленим мотивом у вигляді декількох смуг горизонтальної ялинки, що розділені горизонтальними смугами (рис. 4:6) [12, с. 305, рис. 84:20]. Подібну позу похованого та розміщення інвентарю зафіксовано у похованні п'ятдесятилітнього чоловіка в Броночіцах. Там, як і в Бовшеві, в ногах розміщена чотиривушна амфора пізнього зразка [35, fig. 10].

Поховання в Дем'янові зафіксоване на глибині 0,4–0,58 м від сучасної поверхні. Кістяк лежав у скорченому стані на правому боці, орієнтований головою на південний схід. Скелет зберігся не повністю, зокрема був розбитий череп, кістки пальців рук та ніг, а також відсутня значна частина кісток грудної клітки. Неподалік грудної клітки лежала овальна мисочка. Вона приземкуватої форми, із нерівними краями вінець, відхиленими назовні стінками та злегка випуклим дном (рис. 4:4). Керамічне тісто із домішкою жорстви, коричневого кольору. Випал виробу слабкий [3, арк. 32]. Під нею виявлено фрагмент посудини, декорованої шнуровими відтисками (можливо, амфора). На грудній клітці та біля пальців рук і ніг лежало по дві крем'яні пластинки, а також кінцевий скребок та різець, виготовлений на уламку пластини зі скошеними різцевими кутами (рис. 5:4) [11, арк. 90]. Кінцевий скребок на ножеподібній пластині із затупленим ретушшю кінцем (рис. 5:5) [3, арк. 32; 11, арк. 66–67; 15, арк. 57, 58].

Деяко детальніше зупинимось на аналізі супровідного інвентарю, зокрема кераміки. Амфори схожої форми до посудини із поховання 1 у Березці (рис. 4:3) відомі із декількох поховань любачівської групи КШК [24, tabl. L VI:2; 29, tabl. XXIII:4b, c; XXIX:2; XXXIII:4:b–c; XXXIV:4:b]. Невелику амфору із сильно випуклим корпусом виявлено у нішовому похованні в Клешанові на території Малопольщі. Відмінність між зазначеною посудинкою та виявленим там виробом у тому, що остання орнаментована під шийкою чотирма стрічковими вушками. Однак, зважаючи на весь зафіксований супровідний матеріал, поховання датують «середньоевропейським горизонтом», що відповідає фазі II розвитку цієї культури на території Польщі [22, s. 123–124, гус. 3:a].

Кубок із поховання 1 у Березці має сильно випуклий корпус сіро-коричневого кольору (рис. 4:1). Шийка пряма, з нанесеними вісьмома горизонтальними смугами відтисків шнура, під якими зроблена смуга трикутних насічок [23, гус. 3:1]. Така форма й орнамент характерні для «загальноєвропейського горизонту» КШК [38, s. 13, tabl. I:1–2; XXXI:1–2]. Близькі аналогії до цих виробів знаходи-

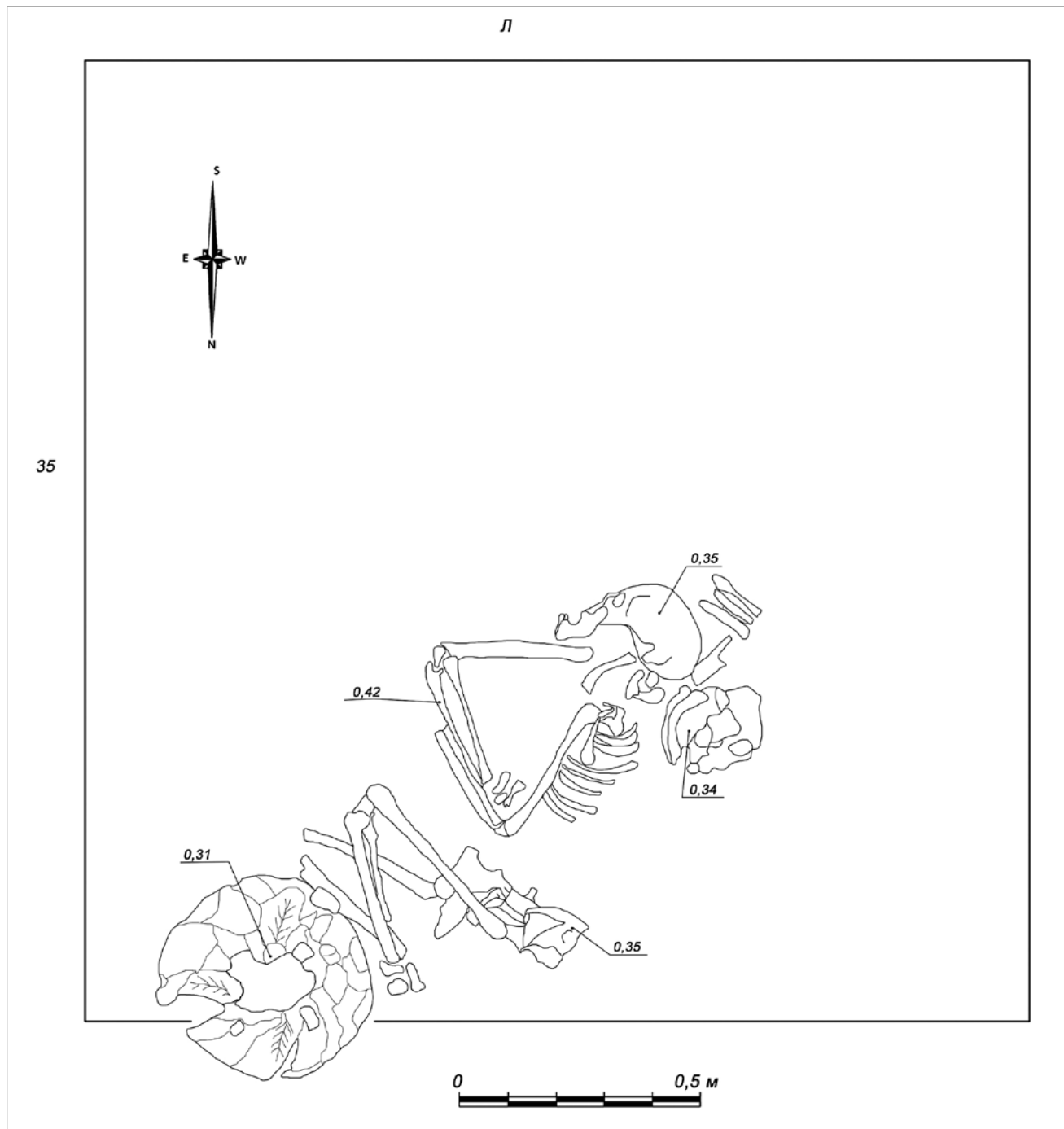

Рис. 3. Бовішів. План ґрунтового поховання (за: 5 (польове креслення), з доповненням автора)

мо на території південно-східної Польщі (Самбожец, пов. Тарнобжег, Сандомеж, пам'ятка №78, поховання 5, Клекач, пов. Томашів Любельський, пам'ятка №10, курган 1) [30, s. 341, гус. 205:3–4; 32, s. 32, гус. 21:2; 37, гус. 10:b]. Для кургану 1 в Клекачові отримано радіовуглецеве датування у рамках 2620–2550 рр. до н. е. (Poz-25614-4045±35 BP) [32, s. 32, 224].

Інший кубок з цього поховання має високу циліндричну шийку, краї якої злегка відхилені назовні, випуклу нижню частину, яка дещо менша від висоти виробу, і до-

бре виділене плоске дно (рис. 4:2). Верхня частина посудини орнаментована трьома смугами горизонтальних відтисків ялинки [23, s. 152, гус. 3:6]. Комплекс, до якого входить така ж посудина, а також амфора типу «А» походять із кургану 2 поховання 2 у Любчому (пам'ятка №1) у Гряді Сокальській. Поховання в Любчому належить до категорії пам'яток типу «А», які датують часом в межах 2800–2600 рр. до н. е. [32, s. 38, 41, 230, гус. 28:6]. Останнім часом декілька схожих посудин виявлено і на Жешівській височині [31, s. 63, гус. 3А:1; 4А:1, 3, 4]. Загалом

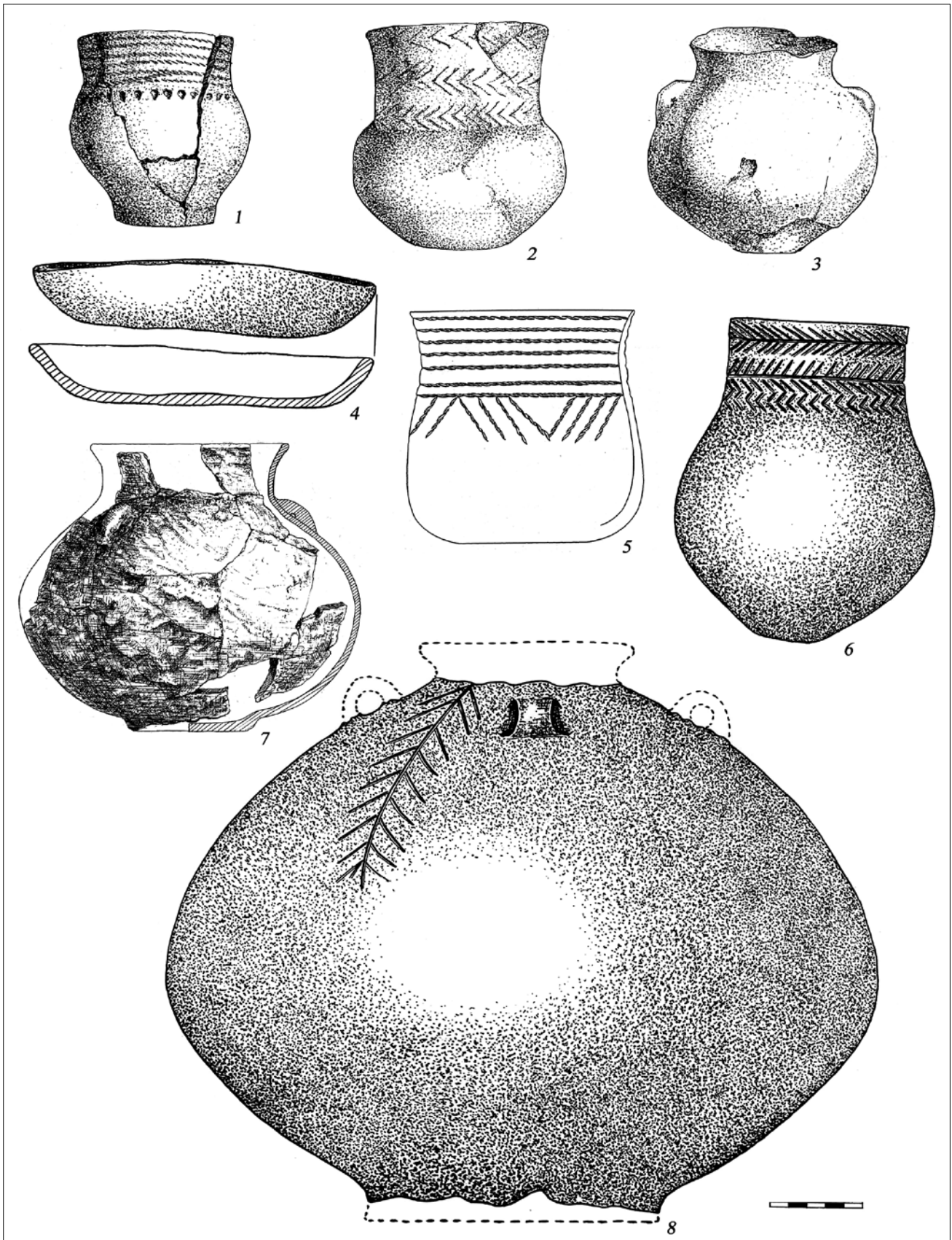

Рис. 4. Керамічний посуд: 1-3 – Березець, поховання 1; 4 – Демянів; 5 – Сіде; 6, 8 – Бовшів; 7 – Березець, поховання 2 (1-3 – за: 16, табл. VII-IX; 4, 6, 8 – за: 11, рис. 18:2, 3, 9; 5 – за: 17, рис. 12; 7 – за: 23, 4:2)

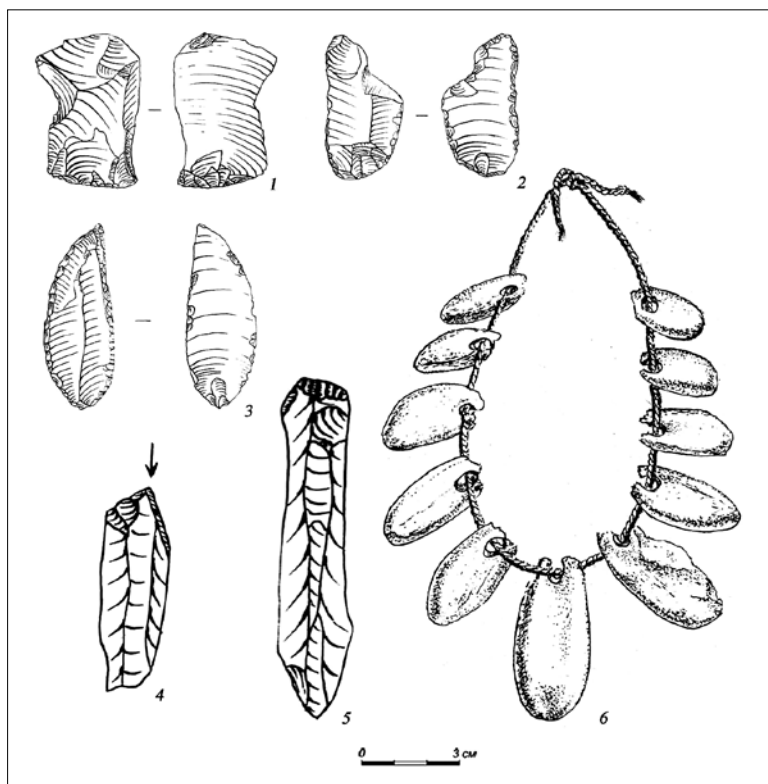

Рис. 5. Крем'яні (1–5) та кістяні (6) вироби:
1 – Березець, поховання 2; 2, 3, 6 – Березець, поховання 1;
4, 5 – Дем'янів (1–3, 6 – за: 23, рис. 3:2,5; 4, 4:1; 4, 5 – за 18:6, 8)

такого типу посудини розповсюджені в межиріччі Дністра, Сяну та Західного Бугу, на що вперше звернув увагу Я. Махнік [31, s. 63, рис. 6:с].

Кістяні підвіски із поховання 1 у Березці видовжено-овальної форми із отвором у верхній частині (рис. 5:6) [23, s. 151, рис. 3:2]. Такої форми підвіски серед пам'яток Малополющі знайдені разом із глиняним посудом, форма яких близька до виробів типу «А» [20, s. 45, рис. 3:с,d; 25, s. 63, рис. 2:7,8; 26, s. 122, рис. 9:е; 28, tabl. IV:11–12; 9, tabl. XI4:с; 31, s. 68, tabl. 43:19; 32, s. 17, 105, рис. 4:7,8; 78:5,6; 37, рис. 10:с,d; 38, s. 39, 249, tabl. XXVII:10–15]. Подібні за формою кістяні прикраси зафіксовано у злочкській культурі [36, tabl. XXX:4]. Серед ареалу середньодніпровської культури чотири схожих кістяних вироби, які виготовлені із зубів оленя, знайдено у кургані 24 біля с. Новосілки [1, с. 63, рис. 40:1]. Отже, аналіз супровідного матеріалу свідчить, що поховання з Березця тяжіють до пам'яток раннього етапу КШК.

У комплексах первісних культур дуже рідко фіксуємо прямі аналогії керамічних виробів. Однак двійник кубка з Сідого (рис. 4:5) походить із поховання любачівської групи в Седлісках (неподалік Перемишля) [27, fig. 1:1]. Дещо віддалену схожість форм фіксуємо на пам'ятках любачівської та краківсько-сандомирської груп КШК [29, s. 31, tabl. XXVIII:8; 38, s. 15, tabl. XI:23–24]. Подібна посудина знайдена у ґрунтового поховання КШК на поселенні Русакова 2 (Слоніський р-н, Білорусь), відмінність її від двох попередніх полягає у дещо іншій орнаментатії [9, с. 103–

104, рис. 31:1; 19, с. 309]. Прямі аналогії до оздоблення кубка в Сідому відомі на посуді із поховань КШК у Малополюській височині (могильник у Зерніках Гурних), які, за класифікацією П. Влодарчака, належать до підфази ІІВ і датуються часом 2500–2300/2200 ВС [24, tabl. LX:2; 38, s. 126–127, tabl. LXXXVII:5; XCV:5, 7; XCVII:24]. Отож, форма та орнаментатія посуду з пам'яток Верхнього Придністер'я перебуває у взаємозв'язку із виробами західних груп КШК. Підтвердженням цього є невелика посудина у Сіде, яка виконана у манері орнаментатії посуду пізнього періоду краківсько-сандомирської групи, що свідчить про зв'язки та взаємовпливи.

Мотивом вертикальної ялинки орнаментована верхня частина амфори із Бовшева (рис. 4:8), у верхній частині якої кріпились чотири невеличких вушка [15, арк. 58]. Схожі посудини виявлені у пізніх курганних похованнях КШК у Балічах, Комарному та Кульчицях [6, рис. 15:1–3]. За класифікацією Я. Махніка, ці амфори належать до посудин типу Іс [29, s. 33–35].

Схожа форма до бовшівського кубка (рис. 4:6) відома у похованні 82 в Зерніках Гурних. Відмінність між посудинами у тому, що кубок краківсько-сандомирської групи орнаментований зовсім іншим мотивом (виконаний шнуром) [24, tabl. LX:2]. Орнамент, подібний до виробу з Бовшева, нанесено на посудину з поховання 2 кургану 2 у Любчі (Польща). Різняться посудини тим, що на останній нижче смуг горизонтальних ялинок, що розділені також горизонтальними смугами, нанесено ще й смугу меандроподібних насічок [21, рис. 2:2].

Як бачимо із зазначеного вище, для ґрунтових поховань у регіоні характерною є скорчена поза захоронення (чотири поховання). В одному випадку сліди скелета не збереглися через агресивні умови тамтешніх ґрунтів (Сіде). У двох випадках скелети лежали на правому боці (Бовшів, Дем'янів), ще у двох – на лівому (Березець). Не простежено чіткої орієнтації черепа за сторонами світу. У жодному випадку не визначено стать захоронених. У двох випадках слідів поховальної ями не простежено (Бовшів, Дем'янів). Два поховальні об'єкти у Березці мали овальну форму, а поховальна яма у Сідому була прямокутної форми, із заокругленими кутами. У всіх випадках серед супровідного інвентарю виявлено глиняний посуд, що представлений кубками, амфорами та мискою. Зафіксовано і крем'яні вироби. У двох похованнях наявні кістяні вироби, що представлені прикрасами (Березець, поховання 1) та знаряддям праці (Дем'янів). Проаналізувавши супровідний матеріал із поховань, визначено, що він тісно пов'язаний із пам'ятками матеріальної культури західних груп КШК. Також встановлено, що поховання із Березця належать до ранніх пам'яток КШК, а інші – до пізніх.

ДЖЕРЕЛА

1. Артеменко І. Племена верхнього і середнього Подніпров'я в епоху бронзи. Москва, 1967. 140 с.
2. Баран В.Д. Журнал археологічних розкопок 1963 р., Бовшів II, ур. Сулива. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1963. 26 арк.
3. Баран В.Д. Звіт про розкопки багатощарових поселень біля сіл Бовшів (Бовшів II) і Дем'янів, Галицького району, Івано-Франківської області в 1962 р. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1963. Оп. 5, од. зб. 334, 58 арк.
4. Баран В.Д. Щоденник роботи Бурштинської археологічної експедиції. Розкопки на ур. Сулива, поселення Бовшів II за 1963 рік. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1963. Оп. 5, од. зб. 336, 45 арк.
5. Баран В.Д. Звіт про розкопки багатощарового поселення біля села Бовшів (Бовшів II) Галицького району Івано-Франківської області в 1963 р. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1964. Оп. 5, од. зб. 333, 41 арк.
6. Войтович М. Поховальні пам'ятки пізнього етапу культури шнурової кераміки на території Українського Прикарпаття. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів, 2016. Вип. 20. С. 69–116.
7. Конопля В., Циgiliк В. Поховання культури шнурової кераміки з Березця на Городоччині. Наукові студії. Культурні та поховальні пам'ятки у Вісло-Дніпровському регіоні: проблеми інтерпретації. Львів, 2014. Вип. 7. С. 93–98.
8. Крушельницька Л., Мацкевой Л., Свешніков І., Попович І., Балагурі Е., Герета І. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза. Київ, 1982. Т. 2. 193 с.
9. Лакіза В. Старожиттєва культура неоліту і ранньої перьяду бронзового століття на території Північного Прикарпаття. Мінськ, 2008. 343 с.
10. Павлів Д., Петегирич В., Принада І. Археологія Бойківщини: нові відкриття. Бойківщина. Науковий збірник. Дрогобич-Трускавець, 2004. Т. 2. С. 40–69.
11. Свешніков І.К. Історія Предкарпаття, Подолля і Волині в кінці III – початку II тисячоліття до н. е. Дисертація на соискання ученої ступеня доктора історических наук. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1971. Оп. 2, од. зб. 358, 411 арк.
12. Свешніков І. Культура шнурової кераміки Західної частини УРСР. Археологія України. Первісна археологія. Київ, 1971. Т. 1. С. 292–308.
13. Свешніков І.К. Звіт з роботи Енеолітичної експедиції Інституту суспільних наук Академії наук УРСР в 1971 р. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1972. Од. зб. 325. 40 арк.
14. Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. Київ, 1974. 208 с.
15. Свешніков І.К. Бронзова доба Прикарпаття і Волині. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1977–1980. Оп. 2, од. зб. 632, 328 арк.
16. Циgiliк В.М. Звіт про роботу Ранньослов'янської новобудівної археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР у 1981 році. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1982. 54 арк.
17. Циgiliк В.М. Звіт про роботу Українсько-польської археологічної експедиції у 1996 р. Науковий архів Інституту українознавства. Львів, 1997. 34 арк.
18. Циgiliк В., Грибович Р., Гупало В., Мацкевий Л., Павлів Д., Петегирич В. Археологічні дослідження в околиці села Сіде на Прикарпатті. Львівський археологічний вісник. Львів, 1999. Вип. 1. С. 191–195.
19. Чарняўскі М. Помнікі са шнуровай керамікай Панямоння. Археологія Беларусі. Мінськ, 1997. Т. 1. С. 307–311.
20. Bagińska J. Smentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej – stanowiska: Łubcze 37, Werszczyca 1. Archeologia Polski Środkowoschodniej. Lublin – Chełm – Zamość, 1997. T. 2. S. 45–52.
21. Bagińska J., Koman W. Badania nad kurhanami kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej. Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce Środkowoschodniej. Lublin, 1991. S. 73–87.
22. Buko A., Ścibior J. Zespół grobowy starszej fazy kultury ceramiki sznurowej z Kleczanowa koło Sandomierza. Sprawozdania archeologiczne. Kraków, 1991. T. 43. S. 115–126.
23. Cyhyłyk W., Machnik J. Groby kultury ceramiki sznurowej nad Wereszczą w dorzeczu górnego Dniestru. Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Kraków, 1996. S. 149–161.
24. Kempisty A. Kultura ceramiki sznurowej. Pradzieje ziem polskich. Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Epoka kamienia. Warszawa – Łódź, 1989. T. 1. Cz. 1. S. 262–300.
25. Koman W. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych kurhanu kultury ceramiki sznurowej na stan. 3 w Hubinku, woj. Zamojskie. Archeologia Polski Środkowoschodniej. Lublin – Chełm – Zamość, 1998. T. 3. S. 61–68.
26. Liguzińska-Kruk Z. Kurhan kultury ceramiki sznurowej w Pałeczniczy, woj. Kielce. Sprawozdania archeologiczne. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1989. T. 40. S. 113–127.
27. Machnik J. Ze studiów nad kulturą ceramiki sznurowej w Karpatach polskich. Acta Archeologica Carpatica. Cracoviae, 1960. T. 2. Z. 1–2. S. 55–86.
28. Machnik J. Groby kultury ceramiki sznurowej w Książnikach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka. Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolskim. Prace Komisji Archeologicznej. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1964. № 4. S. 339–372.
29. Machnik J. Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966. 66 s.
30. Machnik J. Krag kultury ceramiki sznurowej. Prahistoria ziem polskich. Neolit. Wrocław, 1979. T. 2. S. 337–411.
31. Machnik J. Znaczenie archeologicznych badań ratowniczych na trasie planowanej budowy autostrady A4 na odcinku Przeworsk-Radymno dla znajomości problematyki schyłku neolitu i początków epoki brązu. Autostradą w przeszłość. Katalog wystawy. Rzeszów, 2011. S. 61–78.
32. Machnik J., Bagińska J., Koman W. Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988–2006. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2009. 280 s.
33. Machnik J., Pavliv D., Petehyryč V. Recapitulation of the Archaeological Research and Outline of the History of the Earliest Settlement on the Sambir Upland (including the Strvjaž river basin) and the Drohobyc upland. Jan Machnik, Dmytro Pawliw, Wołodymyr Petehyryč. Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister Catchment from Neolithic to Early Mediaeval Period. Results of the research of the Polish-Ukrainian Expedition. Prace komisji prehistorii Karpat. Kraków, 2006. T. 3. S. 228–243.
34. Machnik J., Sosnowska E., Cyhyłyk W. Osada ludności kultury ceramiki sznurowej z początku III tysiąclecia przed Chr. w Side koło Sambora (w świetle badań archeologicznych w 1996 r.). Rocznik Przemyski. – Przemysl, 1997. T. 33. Z. 5. S. 3–28.
35. Pipes M-L., Kruk J., Makowicz-Polisot D., Miliisauskas S. Neolithic Human and Animal Remains from Shared Depositional Contexts at Bronocice. Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ad amicos, colleges et discipulis oblata. Rzeszów, 2010. S. 41–59.
36. Rauhut D. Grób kultury ceramiki sznurowej (grypa złocka), znalezionej na stanowisku Pole Grodzisko I we wsi Żłota, powiat Sandomierski. Wiadomości archeologiczne. Warszawa, 1953. T. 19. Z. 1. S. 54–79.
37. Ścibior J., Ścibior J. Sandomierz 78 – wielokulturowe stanowisko z przełomu neolitu i epoki brązu. Badania ratownicze w 1984 roku. Sprawozdania archeologiczne. Kraków, 1990. T. 42. S. 157–201.
38. Włodarczyk P. Kultura ceramiki sznurowej na wyżynie Małopolskiej. Kraków, 2006. 346 s.

Voitovych M.M. Ground burials of Corded ware culture on the territory of Ukrainian Sub-Carpathians

The article focuses on the ground burials of Corded ware culture in Upper Dnister region, which are quite rare among funeral sites of this culture in the region. Most of them are represented by barrows. According to present data, five burials researched in Side, Berizka, Demianiv and Bovshiv are belonged to ground burials. First ground burials of CWC in the region were discovered in 1962–1963 by V. Baran during research in Demianiv and Bovshiv. Two ground burials were recorded in 1981 by V. Cyhylyk near Berzets. The last site was discovered in 1996 near the village of Side. Ground burial in Upper Dnister region is characterized by crouched pose of buried person (in four burials). In one case, the skeletal remains were not preserved due to the aggressive conditions of the local soil (Side). In two cases – on the left (Berzets). There is no clear spatial orientation of the skull. In no case gender of the buried is identified. In two cases, no traces of the burial pit were found (Bovshiv, Demianiv). Two buried objects in Berzets had an oval shape. Burial pit in Side had a rectangular shape, with rounded corners. In all cases, the burial inventory included ceramic ware, represented by goblets, amphorae and a bowl. Quite often there are also flint products. In two burials bone products appeared, represented by decorations (Berzets, burial 1) and tools (Demianiv). On the basis of analysis of the burial inventory from the graves, close connection of the material culture with the sites of the western groups of CWC was established. For the ceramic goblet from Side, direct analogies were found at the sites in Poland and Belarus. It is also established that the burials from Berzets belong to the group of early sites of CWC, which is indicated by ceramic complex and bone pendants, which are found on the sites of Małopolska along with ceramic ware, shape of which is close to products of type A. Instead, other ground burials represent the late stage. Thus, Bovshiv burial amphora belongs to the type IIc vessels according to classification scheme developed by J. Machnik, which are recorded exclusively in the burials of the late stage of CWC.

Key words: Corded ware culture, ground burials, ceramic ware, flint tools, bone pendants.

REFERENCES

1. Artemenko, I.I. (1967). *Plemena Verhnego i Srednego Podneprov'ja v epohu bronzy [Tribes of the upper and middle Dnieper in Bronze Age]*. Moscow. [in Russian].
2. Baran, V.D. (1963). *Zhurnal arkeolohichnykh rozkopok 1963 r., Bovshiv II, ur. Sulyva [Archaeological Site 1963, Bolshiv II, Suliva Tract]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Lviv. [in Ukrainian].
3. Baran, V.D. (1963). *Zvit pro rozkopky bahatosharovykh poselen bilia sil Bovshiv (Bovshiv II) i Dem'janiv, Halytskoho raionu, Ivavo-Frankivskoi oblasti v 1962 r. [Report on excavations of multilayered settlements near the villages of Bovshiv (Bovshiv II) and Demyaniv, Halych district, Ivano-Frankivsk region in 1962]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Op. 5. Od. zb. 224. Lviv. [in Ukrainian].
4. Baran, V.D. (1963). *Shchodennyk roboty Burshtynskoi arkeolohichnoi ekspedytzii. Rozkopky na ur. Sulyva, poseleattia Bovshiv II za 1963 rik [Diary of the Burshtyn Archaeological Expedition. Excavations at Suliva tract, Bovshiv II settlement for 1963]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Lviv. Op. 5. Od. zb. 336. [in Ukrainian].
5. Baran, V.D. (1964). *Zvit pro rozkopky bahatosharovykh poselen bilia sela Bovshiv (Bovshiv II) Halytskoho raionu Ivavo-Frankivskoi oblasti v 1963 r. [Report on excavations of a multilayered settlement near the village of Bovshiv (Bovshiv II) of the Halych district of Ivano-Frankivsk region in 1963]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Lviv. Op. 5. Od. zb. 333. [in Ukrainian].
6. Voitovych, M. (2016). Pokhvalni pam'iatky piznoho etapu kultury shnuurovoi keramiky na terytorii Ukrainy Prykarpattia [Funerary sites of late stage of Corded ware culture on the territory of Ukrainian Sub-Carpathian region]. *Materialy i doslidzhennia z arkeolohii Prykarpattia i Volyni. Materials and studies of archeology of Sub-Carpathian and Volynian area*, issue 20, pp. 69-116. [in Ukrainian].
7. Konopl'ia, V., Tsyhylyk, V. (2014). Pokhovannia kultury shnuurovoi keramiky z Berezts'ia na Horodochchyni. [Burial of Corded ware culture from Berezets in Gorodok district] *Naukovi studii. Kulturi ta pochovalni pam'iatky u Vislo-Dniprovskomu rehioni: problemy interpretatsii*, issue 7, pp. 93-98. [in Ukrainian].
8. Krushelnitska, L.I., Matskevoi, L.H., Svieshnikov, I.K., Popovych, I.I., Balahuri, E.A., & Hereta, I.P. (1982). *Arkeolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni [Archaeological sites of the Carpathian region and Volyn region Bronze Age and Early Iron Age]*. Vol. 2. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Lakiza, V. (2008). *Starazhytnastsii poznuaga neolitu i rannyyaga peryyadu bronzavaga veku Belaruskaga Panyamonnya [Antiquities of Late Neolithic and Early Bronze Age of Belarussian Neman river basin]*. Minsk. [in Belarussian].
10. Pavliv, D., Petehyrych, V., & Prynada, I. (2004). *Arkeolohiia Boikivshchyny: novi vidkryttia [Archeology of Boykivshchyna: new discoveries]*. *Boikivshchyna*, issue 2, pp. 40-69. [in Ukrainian].
11. Svieshnikov, I.K. (1972). *Istoriia Predkarpatt'ja, Podolii i Volyni v konce III – nachale II tysyachelettia do n. je. [The history of Carpathian region, Podolia and Volyn' at the end of the third - the beginning of the second millennium BC]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Op. 2. Od. zb. 358. Lviv. [in Russian].
12. Svieshnikov, I. (1971). *Kultury shnuurovoi keramiky Zakhidnoi chastyny Ukrainy Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky [Cord ware cultures of the Western part of the USSR]*. *Arkeolohiia Ukrainy. Pervina arkeolohiia*, vol. 1, pp. 292-308. Kyiv. [in Ukrainian].
13. Svieshnikov, I.K. (1972). *Zvit z roboty Eneolitychnoi ekspedytzii Instytutu suspilnykh nauk Akademii nauk Ukrainy Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky v 1971 r. [Report on the work of the Eneolithic Expedition of the Institute of Social Sciences of the Academy of Sciences of the USSR in 1971]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Od. zb. 325. Lviv. [in Ukrainian].
14. Svieshnikov, I.K. (1974). *Istoriia naselennia Predkarpattia, Podillia i Volyni v kintsii III – na pochatku II tysyacholittia do nashoi ery [Population history of the Pre-Carpathian, Podillia and Volynia at the end of the 3rd – the beginning of the 2nd millennium BC]*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Svieshnikov, I.K. (1977–1980). *Bronzova doba Prykarpattia i Volyni [Bronze Age of Carpathian region and Volyn region]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Op. 2. Od. zb. 632. Lviv. [in Ukrainian].
16. Tsyhylyk, V. (1982). *Zvit pro robotu Rannoslav'ianskoi novobudivnoi arkeolohichnoi ekspedytzii Instytutu suspilnykh nauk Akademii nauk Ukrainy Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky u 1981 rotsi [Report on the Work of the Early Slavic New Archeological Expedition of the Institute of Social Sciences of the USSR Academy of Sciences in 1981]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Lviv. [in Ukrainian].
17. Tsyhylyk, V. (1997). *Zvit pro robotu Ukrainy-polskoi arkeolohichnoi ekspedytzii u 1996 r. [Report on the work of the Ukrainian-Polish Archeological Expedition in 1996]*. Naukovyi atkhiv Instytutu ukrainoznavstva. Lviv. [in Ukrainian].
18. Tsyhylyk, V., Hrybovych, R., Hupal, V., Matskevych, L., Pavliv, D., & Petehyrych, V. (1999). *Arkeolohichni doslidzhennia v okolytsi sela Side na Prykarpatti [Archaeological excavations in the vicinity of Side village in the Carpathian region]*. *Lvivskiy arkeolohichnyi visnyk*, issue 1, pp. 191-195. Lviv. [in Ukrainian].
19. Charnyaynski, M. (1997). *Pomniki sa shnuravoy keramiky Panyamonnya [Monuments with cord ceramics Neman river basin]*. *Arkeologiya Belarysi*, issue 1 pp. 307-311. Minsk. [in Belarussian].
20. Bagińska J. *Cmentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej – stanowiska: Łubcze 37, Werszczyca 1*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. Lublin – Chełm – Zamość, 1997. T. 2. S. 45–52.
21. Bagińska J., Koman W. *Badania nad kurhanami kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej. Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce Środkowowschodniej*. Lublin, 1991. S. 73–87.
22. Buko A., Ścibior J. *Zespół grobowy starszej fazy kultury ceramiki sznurowej z Kleczanowa koło Sandomierza*. *Sprawozdania archeologiczne*. Kraków, 1991. T. 43. S. 115–126.
23. Cyhyłyk W., Machnik J. *Groby kultury ceramiki sznurowej nad Wereszcycą w dorzeczu górnego Dniestru. Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*. Kraków, 1996. S. 149–161.
24. Kempisty A. *Kultura ceramiki sznurowej. Pradzieje ziem polskich. Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Epoka kamienia*. Warszawa – Łódź, 1989. T. 1. Cz. 1. S. 262–300.
25. Koman W. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych kurhanu kultury ceramiki sznurowej na stan. 3 w Hubinku, woj. Zamojskie*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. Lublin – Chełm – Zamość, 1998. T. 3. S. 61–68.
26. Liguzińska-Kruk Z. *Kurhan kultury ceramiki sznurowej w Pałęcznicy, woj. Kielce*. *Sprawozdania archeologiczne*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1989. T. 40. S. 113–127.
27. Machnik J. *Ze studiów nad kulturą ceramiki sznurowej w Karpatach polskich*. *Acta Archeologica Carpathica*. Cracoviae, 1960. T. 2. Z. 1–2. S. 55–86.
28. Machnik J. *Groby kultury ceramiki sznurowej w Książnikach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka*. *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolskim*. *Prace Komisji Archeologicznej*. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1964. № 4. S. 339–372.
29. Machnik J. *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966. 66 s.
30. Machnik J. *Krąg kultury ceramiki sznurowej*. *Prahistoria ziem polskich*. Neolit. Wrocław, 1979. T. 2. S. 337–411.
31. Machnik J. *Znaczenie archeologicznych badań ratowniczych na trasie planowanej budowy autostrady A4 na odcinku Przeworsk-Radymno dla znajomości problematyki schyłku neolitu i początków epoki brązu*. *Autostradą w przeszłość*. Katalog wystawy. Rzeszów, 2011. S. 61–78.
32. Machnik J., Bagińska J., Koman W. *Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988–2006*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2009. 280 s.
33. Machnik J., Pavliv D., Petehyrych V. *Recapitulation of the Archaeological Research and Outline of the History of the Earliest Settlement on the Sambir Upland (including the Strvjaž river basin) and the Drohobyč upland*. Jan Machnik, Dmytro Pawliw, Wołodmyr Petehyryč. *Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dniester Catchment from Neolithic to Early Mediaeval Period*. *Results of the research of the Polish-Ukrainian Expedition*. *Prace komisji prehistorii Karpat*. Kraków, 2006. T. 3. S. 228–243.
34. Machnik J., Sosnowska E., Cyhyłyk W. *Osada ludności kultury ceramiki sznurowej z początku III tysiąclecia przed Chr. w Side koło Sambora (w świetle badań archeologicznych w 1996 r.)*. *Rocznik Przemyski*. – Przemysl, 1997. T. 33. Z. 5. S. 3–28.
35. Pipes M-L., Kruk J., Makowicz-Polisot D., Miliisauskas S. *Neolithic Human and Animal Remains from Shared Depositional Contexts at Bronocice*. *Mente et rutro*. *Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ad amicos, colleges et discipulis oblata*. Rzeszów, 2010. S. 41–59.
36. Rauhut D. *Grób kultury ceramiki sznurowej (grypa złocka), znaleziony na stanowisku Pole Grodzkie I we wsi Złota, powiat Sandomierz*. *Wiadomości archeologiczne*. Warszawa, 1953. T. 19. Z. 1. S. 54–79.
37. Ścibior J., Ścibior J. *Sandomierz 78 – wielokulturowe stanowisko z przełomu neolitu i epoki brązu*. *Badania ratownicze w 1984 roku*. *Sprawozdania archeologiczne*. Kraków, 1990. T. 42. S. 157–201.
38. Włodarczyk P. *Kultura ceramiki sznurowej na wyżynie Małopolskiej*. Kraków, 2006. 346 s.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

